

UČITELJSKI
T O V A R Š.

List za šolo in dom.

Izhaja 1. in 15. dne vsakega mesca, in velja za celo leto 2 gold. 50 kr.,
za pol leta 1 gold. 30 kr.

Tečaj VII. V Ljubljani 15. oktobra 1867. List 20.

Pervi splošni zbor avstrijskih učiteljev na Dunaji.

Kedar osebo ali djanje presojuješ, glej kdo ga hvali, kdo ga graja. Ako tedaj to načelo na učiteljski zbor obračamo, ne bomo dolgo dvomili, kako naj ga presojamo, kako naj ga cenimo, in kaj naj o njem mislimo. Enoglasno so ga hvalili vsi tako imenovani liberalni listi, katerih poštenost in značaj je posebno nam Slovanom tako živo v spominu, da jih imamo za nikavne priče; ti časopisi so povzdigovali govornike, kako so neprestrašeno in serčno govorili. Preden pa od tega več govorimo, omenimo, da prav malo serčnosti kaže ta, kdor z večino v en rog trobi, je potem gotov, da ga bodo za to častili in povzdigovali. — Konservativni listi so pa milovali učitelje, da so tudi oni potegnili za tisto stranko, koja podkopuje vero in državo, in so na cedilo devali njih govorjenje in ravnanje, ter jim dokazovali, da so njih tirjatve nepremišljene, njih očitovanja krivična. Poslednjič pa je zbor katol. škofov na Dunaji očitno zavergel te načela in izrekel pravice cerkvene do ljudske šole tako, da nihče ne more več reči: „Nevem, na kateri strani je resnica in pravica“.

Pred vsem pa moramo opomniti, da je tista večina, koja je gospodovala v tem učiteljskem zboru, stala kakor izurjena armada za svojimi govorniki; in kdor jim ni po volji govoril, niso odjenjali, da so ga preglušili in z lece odpravili. In kar se here, da so bili predlogi in nasveti enoglasno sprejeti, se mora vzeti „cum grano salis“ prav varno in le relativno ali oziroma na večino, ki je tukaj gospodovala. Bila je pa ta

množica že poprej pripravljena; dunajski listi so jim že naprej pravili, kaj da od njih pričakujejo, tudi nov pedagoški list: „Freie pädagogische Blätter“ ima v tem zasluge, kakor se je sam hvalil. Kaj je tedaj čuda, da je zbor tako ukrenil! čudili bi se, ko bi se bilo drugače godilo; in kdor je kaj drugega pričakoval, je pač močne in stanovitne vere. Pri takih okoliščinah ne prenaredi posamesen govornik nič, ker „dereči reki nasproti se težko plava“.

„Oesterreichischer Schulbote“ s pohlevnimi besedami spodbija govore na tem zboru, ter od začetka tega sestavka pravi: „Mislimo, da so govorniki iz lastnega prepričanja tako govorili, da jih ni nihče namesto sebe v boj pošiljal, in da se za njimi ne skriva potuhnjeno druga stranka, in zavaljo tega so vsega spoštovanja vredni; kar so pa tirjali, bi bili lahko z lepšimi besedami povedali in bolje premislili“.

Mi pa pravimo, žalostno je, ako človek iz svojega prepričanja govori, da ni treba kerščanskega nauka po šolah, da se učitelji za konzistorij, ne pa za svet izreajo, da naj se otroci ne izreajo v katoličane, v protestante ali jude, ampak le v ljudi. — Govornik ta je podoben človeku, ki se je zarotil, da ne bo več fižola in graha jedel, ampak le golo sočivje. — Da človek pride do takega prepričanja, mora ali popolnoma neveden in nezmožen biti, da bi samostalno mislil in sodil, ali pa mora za tisto stranko hoditi, ktere geslo je: zatreti katoličanstvo. Tak človek zanemarja naj poprej svoje kerščanske dolžnosti; za njegov dušni želodec ni tečna zdrava hrana, 10 božjih zapoved, ker si ga s sladčicami in lizarijami, ki se zovejo: humanizem, svoboda, napredek, omika 19. stoletja — do dobrega pokvari. Potem pa pride do tega prepričanja, da ne potrebuje razodenja božjega, da zaničuje katoliško vero, in studi in sovraži svečeniški stan, ki shranuje in razlaga božjo besedo in reprezentira nravno moč v človeški družini; ne more viditi duhovna, ker to ga opominja, da je še vera na svetu. Ker pa to kar naravnost ljudem nočejo povedati, da bi se jih ne bali in ogibali, pa obrekujejo svečeniški stan; iz javnega življenja bi ga radi zgolj v zakristijo potisnili, in mu ves vpliv med svetom vzeli. Da se do tje pride, naj pa pomaga, kar more. — To počenjanje so vedoma pa tudi nevedoma učitelji na Dunaji podpirali, ker njih glavna misel je bila, da je duhovščina kriva, da ljudska šola v Avstriji ni takošna, kakoršna bi imela biti.

Kdor kakšno napravo ali vredbo graja, mora vendar dokazati in povedati, zakaj da ni dobra, v katerih rečeh je napačna; namesto slabega mora kaj boljšega nasvetovati in vendar nekoliko biti porok, da bo novo boljše od starega, od dosihmal navadnega. Kar prvo zadeva, niso učitelji nič stalnega, nič gotovega povedali ali dokazali, in bi tudi ne mogli dokazati, razun tega, kar posamesni zamudé, to pa se ne more vsemu stanu pripisovati. Tiste fraze, ktere smo že tolikrat slišali prežvekovati, menda ne morejo veljati. — Lahko pa se iz zgodovine, iz vsakdanjega življenja dokaže, da je cerkev v vseh časih in povsod ljudstva učila, učenost in kerščansko omiko razširjala in vstanovljala ljudsko šolo. Ko je kerščanstvo v vélikem rimskem cesarstvu počasi zmagalo, so kristijani osnovali šole po farah, v ktere so bili razdeljeni, ali pa so navadne ajdovske šole v kristijanske spremenili, in „tako je bila kerščanska vera v vseh časih pri važnih početjih, in tako je brez dvombe pri vsakem spreobrnjenji novih narodov dokazala božjo svojo vzvišenost. Kjer so naredbe že s slavo, bogastvom in močjo zvezane, tam se spletkarji in častizeljni trebuhopasci radi v nje vrivajo; kjer pa služba sv. evangelija drugega ne ponuja, kakor žertve, rane in mučeniško smert, tam se nahajajo povsod posvečenci, najemnikov se nihče ne zglasuje. In to je glavni vzrok, da so apostelni narodov: Vinfrid, Metod, Anskar slava in lepota vsega človečanstva in sv. cerkve“.

V eni roki sv. evangeli, v drugi sekiro, so redovniki sv. Benedikta zapad sv. veri in omiki pridobili, in so ljudstva učili sv. vero in umetnosti, ter so spremenili dobrave in gojzde v rodovitna tla. Srednji vek ni bil tako neveden, kakor bi ga nekteri radi imeli; nevedno in sirovo ljudstvo ne bo zidalo takih krasnih cerkvá. V 15. stoletji se je pa po znanji starih klasikarjev napačen humanizem v učenost vsilil, da je vsa nekako po ajdovsko cikala. Protestantizem 16. stoletja je ljudstvo po enih krajih, kakor na Angleškem, v revščino, povsod pa v nevednost obsodil, razrušivši samostane, pribežališča ubogim in gojilnice ljudskega izobraženja. Na Nemškem so se naj poprej spomnili, da so cerkveno premoženje pograbili in ljudstvo v nevednost pahnili, tedaj so kmali potem vstanovili ljudsko šolo, ktera pa je bila vendar duhovščini v rokah, in je služila verski spoznavi. V Avstriji je ljudska šola za časa Marije Terezije. Slavna cesarica je prosila pri cerkvi pomoči, in du-

hovščina je povsod naj več pripomogla, da se je ljudska šola osnovala. Ljudska šola je bila cerkvi v skerb izročena. Kdo, prašamo, ima v soseski naj več skerbi, da je ljudstvo podučeno, kdo bolje pozná ljudstvo in njegovo potrebo, kakor duhoven, ki med njim živi; in gospod, ki se je toliko in toliko časa šolal in učil, ne bo dosti zmožen, da bi ne mogel voditi šolskega nauka? Duhovni gospod je marsikje edini prijatelj učitelju, moralno in materialno ga podpira, in učitelj dostikrat ž njim iz ene skledе zajema. — Šolski ogleđa mora pa tudi šolske postave poznati; dalje mora vpliv imeti v soseski. Takega šolskega ogleđa bi v marsikterem kraji težko najdili, in nehoté bi mogla soseska prositi duhovnega, da ogleđuje on tudi zanaprej šolo. Duhovstvo v občē je zadosti učeno in omikano, ter ne zaostaja za svojim časom, in katoličanstvo je staro drevo, ki pa zmirom poganja čverste mladike. Kdo ne vé, koliko je duhovščina posebno na Slovenskem v naših časih storila za šole! Duša vseh šolskih prenáredēb in poprav na slovenski zemlji je bil rajnki škof S l o m š e k; ž njim se je minister Thun v šolskih rečēh posvetoval in po njegovem svētu ravnal, in še živé med nami duhovni, katerih zasluge za šolstvo vsak pozná in ceni.

Koliko zavodov za dijake je prišlo ravno iz duhovskih rok! Slehern učitelj na Kranjskem vé, kaj je ponižni in bogoljubni mašnik Metelko za učitelje storil. Duhovstvo ali cerkev je v vseh časih bilo naj terdnejši steber in podlaga za ljudske šole, in je še tudi dan danes, in po pravici lahko cerkev reče: „Inimici hominis domesticus ejus“. Tega je menda vsak prepričan, kdor hoče resnico poznati. Za tim germom ne tiči zajec; pojmo ga drugam iskat!

„Die Wissenschaft, also auch die Paedagogik glaubt nur das, was sie weiss; die Kirche weiss nur so viel, als sie glaubt; deshalb hat Galilei die Erdbewegung abschwören müssen“. To je bilo glasilo tiste brošure, ktero jo g. Köhler za učiteljski zbor spisal, in se je učiteljem pred zborom v roke dajala, da bi bili pripravljani „jurare in verba magistris“. Tedaj naj človek veruje le to, kar razumé s svojo kratko pametjo; to naj za veljavno spozná, kar odobruje po izvirnem grehu popačena človeška pamet. Verovati in spoznavati, to je naše glasilo, tedaj spoznamo potrebo božjega razodenja, ter smo prepričani, da je v njem toliko modrosti, da je naj bolj učeni nikdar ne bo razumel; kaj pa liberalna stranka uči in veruje? „Dokler bo ljudstvo

na unem svetu nebes pričakovalo, na tem svetu ne bo srečno“. Kam pa pripeljejo taka vodila človečanstvo?

Človeška družba bi potem ne bila družega, kakor zavarovalna družba za premoženje in življenje. Kedar se dva do kervavega zbijeta in stepeta, pravijo ljudje: „Glejte za eno samo besedo sta se tako hudo spoprijela“; sovražstvo, katero globokeje tiči, to pa le malokteri spozná. Tako je tudi tukaj. „Ločenje šole od cerkve“, to je le glasilo, to je le bandero, pod katero se stranki zbirate; zadej pa stojé vsa drugačna kardela. — Naj poprej je treba ljudskega učitelja osvoboditi. V brezverskih seminiških brez katoliške zavesti izrejen, bo tudi mladost z besedo in zgledom tako izrejeval *); naj tedaj duhoven kersčanski nauk uči, kakor mu je drago, učenik bo s svojim zgledom to podiral. — Sedaj smo menda odkrili germ, in pokazali, kje zajec tiči; poglejmo bolj na tanko, kaj so učitelji za dobro spoznali, da bi se namesto te sedanje zisteme vpeljalo. Kakor znano, je g. Herman, ki je tudi državni poslanec, zboru podal osnovo za nove šolske postave. V šolskem odseku državnega zbora je bila nekoliko prenarejena, in pride enkrat pozneje (?) v posvet v državni zbor. Jedro te postave je, da je šola popolnoma državi podložna; v deželnem šolskem odboru bo sicer tudi dežela imela svoje zastopnike iz deželnega odbora, a sestava tega odbora je v večini birokratična in popolnoma v vladinih rokah, in vendar se ne dá šolstvo po vseh deželah na eno kopito rabiti. Težnja bi imela biti v deželnem zboru. Dežela sama naj bolje vé, česar naj bolje potrebuje, in kaj ji naj več koristi; vlada ima pri vsem tem dosti vpliva in moči, da odbija, kar ni vsi državi v prid in korist. Zopet se iz te postave vidi, da državni poslanci imajo vedno v ustih svobodo in avtonomijo ali samoupravo dežel; v resnici so pa še hujši centralisti, kakor je vlada sama, ktera vendar spozná, da ima vsaka vera (konfession) pravico do ljudske šole, svojih vernih, in da bo cerkev sama to reč naj bolje vravnala, ker skerbi za blagor svojih spoznovavcev. — Po ti novi šolski postavi bi prišli ljudski učitelji iz dežja pod kap, namesto enega gospoda bi imeli toliko gospodov, kolikor bi jih n. p. v srenjskem šolskem odboru

*) „Der öffentliche Lehrer lehrt konform den Lehrinhalt seiner Kirche. Aber niemand hindert ihn, sein subjektives Gefühl, seine subjektive Stimmung hineinzutragen und mit diesen Faktoren, die mächtiger wirken, als der buchstäbliche Inhalt, ja diesen erst lebendig machen, auf die Kinder zu wirken“. (Diesterweg.)

sedelo, in plesali bi radi, kakor bi jim ti godli; ponemčevanje domačega ljudstva bi se zopet z novo močjo oživilo, kajti duhovstvo je bilo od nekdanj in je še sedaj naj boljši prijatelj ljudstvu in naj močnejši steber narodnosti. — Ko bi med katoličani res tako daleč prišlo, kar še menda ne bo tako kmali v Avstriji, da bi se ljudska šola od cerkve ločila, in bi ljudski učitelj se tako obnašal, da bi duhoven, ki ob enem tudi skerbí za нравno vedenje svojih farmanov, pravico imel pritoževati se čez njega, osnuje duhoven svojo šolo, ktera se pa potem s svetno lahko poskuša. — Če prašamo ljudske učenike enega za drugim, ali bi hotel priti izpod cerkvenega nadzorništva, bi menda vsak rekel, da ne, ali iz pod oblasti tega ali unega fajmoštra in šolskega prednika, to pa, — ker tako in tako z mano ravná, mi nič ne privošči, mi nepotrebnihih sitnosti tû pa tam napravlja itd. — Kaj pa modri in previdni iz tega sklepa? Zistema, po kateri je osnovana šola, je zdrava in čvrsta; ljudje so pa v vsakem stanu le pomotam podverženi; svečeniški stan si pa vendar povsod prizadeva ravnati po kerščanskih načelih. Če se res komu krivica godí, naj se nikar zoper princip ne vzdiguje; takošna vprašanja so sila imenitna, ter jih je treba reševati brez samopridnosti.

Vstaje in prekucije se vzdigujejo v državah; kedar mogočni tega sveta, ki imajo oblast v svoji roki, vajete prenapeto deržé in se zoperstavljaó tudi pravičnim tirjatvem; vstaja pa brez razločka dobro in slabo uničuje. Modri in previdni pa gleda na znamenja časa, in iz njih prerokuje prihodnje vreme, ter grozečo nevihto dostikrat odverne; nikdar ga pa ne najde nepraviljenega.

Takošno znamenje našega časa za cerkev in deržavo je tudi učiteljski zbor na Dunaji, ki je sam na sebi čisto neškodljiva stvar, pa važen v tem oziru, ker so bile razodete misli iz mnogih senc. — Ljubezen in spoštovanje se ne more zapovedovati, tudi ne dekretirati, marveč se mora pridobivati in zaslužiti. — Učiteljem tudi ni toliko zameriti, če vlečejo za liberalno stranko, ktera jim obeta hribe in doline, a le to je treba prevdarjati, da lahko obeta, kdor ne misli obljube deržati, in da liberalci učiteljem namesto kruha kamen ponujajo.

Iz učiteljskega zbora na Dunaji pa vlada lahko spozná, da tožbe zoper slabo in neredno plačo učiteljev niso pozames-

ne, in da prihajajo iz katoliških in tudi iz protestantovskih šol. To je tudi g. Herzog, vodja iz Brodi, prav lepo povedal, ko je rekel kaj nam pomaga vse naše zborovanje, kaj vse lepe besede, ko pa vendar svojim otrokom ne bomo kruha domú prinesli. Dokler se učiteljem plača ne zboljša, ostanejo njih pritožbe resnične, njih tirjatve res opravičene. Če se pregovor „po delu plačilo“ na učiteljev trud obrača, je njegovo prizadevanje in sploh ljudska omika silo malo čisla, ker je mežnar bolje plačan, kakor učitelj. — Večina učiteljev gotovo ni šla na Dunaj, da bi slišala tamošnje učitelje, kako bodo možato (?) mahali po cerkvi, marveč ker je od učiteljskega zbora pričakovala vgodnejšega vremena za šolo. Konečno prašajmo še, kaj je namen ljudske šole ali sploh vse učenosti? Ako ni ta, da je človek bolj srečen na tem in unem svetu, kateri pa je? Prašamo pa, ali bi bilo res ljudstvo bolj srečno in zadovoljniše s svojim stanom, ko bi jih učitelji v vseh več ali manj nepotrebnih nauk, katere še le sami po imenu poznajo, podučevali? Deržava po pravici tirja, da ji ljudska šola izreja zveste podložne; ali bodo pa ljudje, ki vse pretresujejo, in o tem, kar vedo, ali ne vedo, modrujejo, res zvesti podložni? Deržavi tudi ne more vse enako biti, ako se ljudski učitelji brez vere izrejajo; ona gotovo naj bolj modro ravná in naj bolj za se skerbi, ako pusti učitelja pri cerkvi. Koliko da je ljudska šola kriva občne vstaje, nas uči zgodovina badenske dežele l. 1849. Léta in léta poprej so še po šolah potuhnjeno in tudi očitno pripravljali vstajo, tako da se modri ljudje tej vstaji niso kar nič čudili; kajti vse je bilo že pripravljeno.

Poslednjič bi pa učiteljem še le-to povedali, da moder človek napotljejev in zadržkov slabega napredovanja v svojem poslu ne pripisuje toliko drugim, kakor sam sebi; on začjenja zboljševati in popravljati sam pri sebi; komur manjka notranjega mirú, kdor ne vé ali ne spozná, kaj je njegov namen na tem svetu, ne bo zadovoljen, tudi ne, če se mu vse spolni, kar zah-teva, kajti ves svet ne more zadovoljiti tega, kdor ni zadovoljen sam s sabo. Ves svet je dan danes nekako nezadovoljen sam s sabo, — tudi učitelji niso drugačni, kakor so ljudje njihovega časa, — povsod vzroka išče; in ko misli, da je prišel do svojega namena, je pa še bolj zmoten od poprej, in ne bo ga dotlej

miru in pokoja, dokler svet ne spozná, da je vera edina stanovitna podlaga v družinskem in deržavnem življenji.

„Tovars“.

Pomenki

o slovenskem pisanji.

XLI.

T. „Iz desetega veka imamo Slovenci tri kratke spiske svojih pravih prededov. Cesar Karol Veliki je bil ukazal, da treba nektere cérkvene reči njegovim narodom v materni jezik prevesti; tako so nastali tudi spisi, ki jim pravimo spomeniki brizinski (zato ker so bili najdeni v závodu brizinskem na Parskem), ter jih ne moremo prečislati, zato ker nam svedočijo očitno, kako si je bila naša slovenščina v rodu z jezikom Slovincov panonskih in moravskih“. (Ber. gimnaz. VIII).

U. Cerkvena reč pa narodna reč — kako se je lepo vjemala tedaj, zakaj bi se ne tudi sedaj?

T. Dobrovský je pisal l. 1826 Kopitarju, da je po starosti najpred tretji, potem prvi, in naposled drugi spominek, in tega je spisal morebiti škof Merseburški Boson l. 970, za Čehe pre naredil sv. Vojteh (Adalbertus), Slovincem poslovenil pa škof brizinski l. 1020. Una dva spominka sta bila po njegovi misli spisana l. 950 ali pa že l. 900. (Glag. Cloz. str. 41.)

U. Tedaj jih ni pisal Abraham?

T. Kopitar je dobil popis in zvést prepis teh spominkov, in iz vnanje oblike pa tudi iz notranje skaže nasprot, da je vse tri spominke pisal ali škof Abraham sam, ali kak učenec ali pa učitelj njegov, posebno méni, da je pisala, nemara po Abrahamovem narekovanju (Abrahamo dictante) 2. in 3. spominek ravno tista roka njegovega (nemškega) učenca, ktera je pisala neke druge latinske pisma Abrahamove, zato ker se zamenjuje v le teh (latinskih) spisih soglasnik *b* pogostoma s soglasnikom *p* ravno tako, kakor na več mestih 2. in 3. spominka.

U. Kako da je Dobrovský mislil, da je drugi spis po českem poslovenjen?

T. Ker so v njem nekatere československe oblike; ali Kopitar je zlasti po Jarniku skazal, da so vse te navadne Slovincem posebno koroškimi.

U. Tedaj se tudi v brizinskih spominkih razodeva slovenskočeška vzajemnost, kakor se je bila prikazala že v 7. stoletji, kedar je československi narod vladal Samo!

T. Po samih teh spiskih se pač slovenski jezik sploh soditi ne more in ne smé.

U. Kakošna pa je beseda?

T. Dosti lepa, in prav čuditi se je, da se nemški vpliv v njih skorej celo nič ne kaže; vidi pa se novoslovenski očitno v premnogh besedah in oblikah. Sploh se vjemajo s staroslovenščino, in to mora znati, kdor hoče razumeti omenjene spominke.

XLII.

U. Kako so pisani prvi slovenski spominki? Kaka je p. njihova vnanja oblika?

T. Pisani so, bi djal, laško-latinski, nekako čudno z latinico, in kažejo nam, kako nespretna je bila prva poskušnja z latinskimi čerkami, ker latinski pravopis nima dosti pismen za vse glasove slovenskega jezika. Posebno težavo so delali prvemu pisatelju sičniki in šumniki, nosniki in polglasniki.

U. Vsak začetek je težak, že rojaku, kaj še le tujcu, zlasti v jeziku, dokler se še ni ustanovil!

T. Ako pomislimo, kako nevgodna in okorna je latinščica za slovenski jezik, kakor so nam priča brizinski spominki, lahko razvidimo, kako moder je bil Ciril, da je berž spoznal narodni značaj in njegov jezik, ter vpeljal posebno pisavo (vid. Zlati Vek str. 284).

U. Kaj imajo pa v sebi, ali kaka je njihova notranja oblika?

T. Zapopadek prvemu spisku je očitna spoved, ktero naj móli ljudstvo za duhovnom, v kateri človek náposled prósi Gospoda, naj ga otme, in se mu ves daruje v ta namen, da bi bil kdej med izvoljenimi.

Zapopadek drugemu je ogovor ali opominovanje pred spovedjo. Govóri o grehu prvega človeka in njegovih nasledkih, pa o rešenji in njegovi dobroti. Posnemati so nam oni, ktere sedaj čestimo, kteri so se Bogu približali zlasti z

dobrimi deli telesne milosti. Stati nam je vsem kdej pred sodnjim stolom, in ker Bogu se prikriti ali mu ubežati ne moremo nam je bolje se sedaj spovedovati, zlasti ker s pravo vero in dobro spovedjo sedaj dosežemo, kar so predniki naši t. j. prvi kristijani mogli le z velikim terpljenjem.

Zapopadek tretjemu je spet spovedna molitev, v kateri spoznava svojo vero ter prosi svetnike, da mu pomagajo; spominja se sodnjega dne, in da bi bil takrat brez sramote, se zdaj izročča milostivemu Bogu zavolj njegovega Sina.

U. Tedaj so vsi trije spominki verskega in cerkvenega duha.

T. Z lučjo svete vere nam je prisijala tudi luč prave omike, prve književnosti. Kolike pomembe so nam torej ti spominki ne le v jezikovem, temuč tudi v verskem obziru — nam Slovencem katoliškim!

XLIII.

U. Ker so le-ti spisi za nas tolike pomembe, so se gotovo mnogi z njimi pečali ter jih razlagovali. Povej mi še, kateri so ti, ali popiši mi nekoliko njihovo slovstveno osodo ali zgodovino!

T. Razglasili so brizinske spise najpred l. 1807 (Neuer Literar. Anzeiger Nro. 12). — Drugi jih je oznanil Dobrovský l. 1814 (Slovanka str. 249—251), kateri jih je sam v Mnihovem vidil, prepisal, in prepis je poslal Kopitarju, češ, naj ga ta učeni kranjski Slovenec prevdari in primerno razloži. Razodel mu je poznej tudi svoje misli o teh rečeh, kakor sem že prej omenil. — L. 1825 je dal Metelko v slovnici svoji (Vorr. XIII. . .) ponatisniti prvi spominek (po W. Jahrb. d. Lit. 1822) ter ga je prepisal po svoje z nekterimi opombami in pridjal je latinsko prestavo. Toda Dobrovský in Jarnik sta mu koj popravila nekatere reči n. pr. da izpovuede ni pismeni pogršek, ampak prav po staroslovenski; da ima zinistve svoj pomen in ni namesti nečistve; da je nedela pravi rodivnik iz imen. nedel (m. sp. nedev, nedieu der Feyertag, ne pa nedelja der Sonntag); da se vuez prav bere vés, po stsl. vési in postenih, ne pa pôstnih (contra jejunium, cf. Met. Vorr. XIV — XVII).

U. Ali jih ni dal na svetlo Kopitar sam?

T. Prehitela sta ga rusovska učenjaka P. Köppen in Al. Vostokov, ktera sta med pamatniki ali spominki slovenskimi priobčila, nekoliko popisala in razložila tudi brizinske slovenske l. 1827 v Petrogradu (str. 54 itd.). Vendar Vostokov jih je prepisal tedaj cirilski in — slovenščini ne dokaj vseč — zasukal nekoliko po Ostromirovo, kar je dobro pomniti pri njihovem razlaganju po njegovi pisavi.

L. 1836 jih je dal na svetlobo Kopitar v svojem glasovitem Glag. Cloz. str. 33 — 45. (Specimen dialecti carantanicae sec. X.), kjer jih je zgodovinsko in jezikoslovno razložil. Dobil je zvest prepis vsega frizinskega spominka iz Monakovega. Ker je izvorni spis teže umeti, ga je prepisal nekoliko bolj slovanski t. j. v latinski abecedi s privzetimi cirilskimi čerkami po lastnji slovenskega jezika. Razun teh je dal natisniti tudi Vostokovov prepis in latinsko prestavo vseh treh spominkov. Sam učen Slovenec je dobro pojasnil nekatere reči, katerih drugi Slovani lahko umeti ne morejo.

U. Ali se jih je lotil sicer kateri Slovenec?

T. L. 1848 je spisal Metelko pristavek k predgovoru, ki ga ima v svoji slovnici (Anhang der Vorr. des Lehrgebäud. der Slov. Spr.), v katerem je podal svojim rojakom razun blagovéstvovanja sv. Joana (Iskoni béše slovo t. j. V začetku je bila beseda itd.) še drugi in tretji spominek v svoji pocirilici (Metelčici) in latinski prestavi. Oba ta spisa nekoli slovnško razklada ter ji je prepisal v sedaj navadni besedi. Hvale vredno je to delo, ker Glag. Cloz. so le malokteri brali, in spominki so bili celo Slovincem premalo znani.

L. 1854 je sestavil Janežič dobro slovensko slovnico s kratkim pregledom slovenskega slovstva z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence, v katerem se berejo tudi brizinski spomeniki (str. 160 — 168) v prvotni in cirilski pisavi.

L. 1854 in 1861 jih je dal v izvorni obliki natisniti Miklosich v svoji staroslovenski čitanki (Chrestomathia palaeoslovenica pg. 51 — 55 „Specimen linguae slovenicae dialecti carantanicae“. — Monumenta Frisingensia.), in II. spisek je sprejel tudi v „Sloven. Berilo za 8. gimnaz. razred l. 1865, str. 19 — 22“. Dal ga je pa tu natisniti le v prvotni latinici in svoji lastni polatinici. Žal mi je, da ni sprejel v imenovano berilo vseh treh za Slovence tolikanj imenitnih spominkov, in da nam jih ni prepisal po cirilski, ker gotovo je, da se v ci-

rilski pisavi veliko bolje razodeva njihov slovenski značaj in kaže se s tem lepše, kako se strinja nova slovenščina s staro slavno preslavno svojo materjo!

Koristne reči.

O svetlobi.

Spisal *Fl. Stegnar.*

Svetloba je tanka, raztegljiva reč, in izvira od stalnih zvezd na našo zemljo, sosebno od solnca. Pot, po kateri se svetloba razliva, je valovita. Stvari, ktere jo razvijajo, so svetilne, vse druge stvari so tamne, in če jih svetilne obsevajo, so razsvetljene, kakor luna, večernica in druge pomične zvezde.

Svetloba prešinja naj manjše prostore, in stvari, ktere jo sprejemljejo, so nektre prezorne ali pa samo presijalne. Prezorne se imenujejo tiste, ki svetlobo skozi sebe dalje razširjajo; če se pa to ne godi, so neprezorne. Presijalne so pa tiste stvari, ki sicer svetlobo unkraj nadaljujejo, pa že tako oslABLJENO ali tako raztergano, da se svetilne reči ne vidijo jasno in razločno.

Svetloba se pa tudi prikaže, če stvari gorijo in če se vnamajo; tudi nektre živali imajo kaj takega v sebi, da se po noči svetijo, na pr. polipi, moluski storé, da se celó po morji po noči svéti. Kresnice letaje o mraku po vertih in travnikih; komu niso ljúbe te mile lučice? Trohljene, gnjile stvari se svetijo, n. pr. les, morske ribe. Razširjajo nekaj luči tudi veše, ki se v nekterih krajih v zraku na noč pokažejo, ter popotnika lahko motijo; ravno tako tudi vtrinjajoče zvezde, goreče krogle i. t. d. Še druge stvari imajo lastnost, da po dnevu svetlobo v sé jemljejo in jo v temoti tako oddajajo, da se nekoliko svetijo, n. pr. žvepleno apno (Ca. O. S.), prežgana soliterno kislá apnica (Ca. O. NO₅), prežgane lupine od ostrig; tudi sneg in papir spadajo v to versto.

Razun moči, s ktero svetloba v našem vidu zbuja tolikanj občutkov, ima tudi to moč, da rastline zeleno barva; sploh je pa svetloba potrebna vsem orgáničnim stvarém. Veliko barv se od solnčne svetlobe spreminja, in navadno celó obledijo. Svetloba se valovito razširja. Mislimo si svetilno pičico, prsto plavajočo v neizmernem podnebjí, ki razpošilja svetlobo na vse strani. Vsak žarek sledeče svetlobe sili in tiščí prejšnjo. Tako

se razširja svit okoli svetilne pičice ravno tako, kakor se širi glas po zraku. Vse žarke si lahko mislimo, kakor bi bili v verstah združeni krog svetilne pičice. Ako si predočujemo veliko množico takih ravnih svetilnih verst, in vse enako dolge, dobimo svetilno kroglo, v kateri so omenjene ravne verste na polovici kroglinega premera. Iz tega vzroka se vsaka versta teh svetilnih pičič imenuje svetilni žarek. Vidi se, da so svetilni drobci krog svetilne stvari bolj zgosteni, kakor bolj daleč od nje; iz tega sklepamo, da je luč v daljavi bolj redka in slabša. Svetlobina moč slabi v ravni taki meri, kakor štirjaška mera v daljavi narašča.

Da svetlobino moč na tanko določujemo, imamo posebno pripravo, ki jo imenujemo svetlomer ali fotomer; pa tudi brez tega umetnega orodja se svetloba lahko meri. Za to je le treba, da imaš polo papirja, kratko $\frac{1}{4}$ ", tanko palčico in polšet. Pola se pripnè na zid, 4 — 5' daleč od zida se postavite na mizo dve luči, ena zraven druge, eno ped vsaksebi; obe luči pa morate biti enako visoki. Potem postavi palčico 5" od (zida) papirja navpik proti luči. Vsaka luč naredi za palčico senco na papirju, — dve luči, dve senci. Za tem se luči toliko časa premikujete in približujete, da se senci skoraj dotaknete tako, da ni nič prestora med njima. Svetlejše goreča luč — to je razumljivo, se vidi dalje od papirja od une, ki je manj svetla. Zmeri tedaj daljavo obeh luči od papirja, in pomnoži vsako s seboj. Zneska sta v taki razmeri, kakor svetloba luči. Ena luč p. je 30", druga pa 40" od papirja oddaljena. Znesek ali kvadrat perve mere je 900, druge pa 1600. Svetlobi teh luči se primerjate kakor 9 : 16, ali 1 : $1\frac{7}{9}$.

Hitrost, s katero svetilne stvari svoje žarke na vse strani razširjajo, si moremo komaj misliti, akoravno ni neskončno velika, kar se od nobene reči ne more reči. Preračunili so, da svetloba v sekundi 419.000 geografičnih milj prešine.

Kako sledé različni svetlobini žarki podvojnih potih na en kraj, je prvi spoznal: Primaldi (jezuit, rojen l. 1618., v Bolonii, † 1663 v ravno tem kraji). Našel je, če solnčni žarki šinejo skozi dve blizo vkup narejeni luknjici v sobo, in se vjamejo na poli papirja, da se svetla kroga deloma pokrivata. Po svetlobi obeh luknjic razsvetljeni kraj je gotovo svetlejši od onih, ki jih razsvetljuje ena sama luknjica. Hitro se zgubi ta tamni kraj, ako se ena luknjica zamaši. — Grimaldi

je sklepal iz tega, da razsvetljena stvar otamni, če se pridruži nova svetloba tej, ktera jo že razsvetljuje, — ali — dva svetlobina žarka moreta narediti temo.

Vse tiste prikazni barvinih robcev, ki senco obdajajo, ali spreminjevanje tankih ploščič, še celó mehurčkov, iz mjliljeve (žajfine) vode spihnjjenih, in drugih svetlobinih prikazni, se dajo pojasniti po medsebojnem vpletanji, združevanji svetlobinih žarkov, ki zadevajo eden na drugega.

Če svetlobini ali žarkini valovi dospé do našega vida, ga ravno tako prevzamejo, kakor valovi zraka naš posluh. Različnost glasov pa se ravná po množici razkolebanega zraka; ravno tako je tudi različnost barv v razni hitrosti, s katero se svetlobini valovi širijo. Kakor se valovi obročasto širijo, če veržemo kamen v mirno vodo in se verh vode zadevajo, se med seboj ustavljajo in dalje ne razgibljejo mirne vode, in dostikrat tudi zadevajoči se tolikanj bolj narastejo, — tako delajo tudi svetlobini valovi med seboj in povekšajo svetlobo tam, kjer se presekujejo, ali si nabirajo moč, da se dalje svetijo.

Tudi razkolebano svetlobo so učeni možje na tanko preiskovali, in so to reč za terdno določili. — Vsak bel solnčni žarek je sedmero barvan, in našlo se je, da so rudeči žarki = $\frac{26}{1.000.000}$ angleških palcev široki. — Zagorelo rumeni = $\frac{24}{\text{mil}}$; rumeni = $\frac{23}{\text{m.}}$, zeleni = $\frac{21}{\text{m.}}$, modri = $\frac{20}{\text{m.}}$, indigo = $\frac{18}{\text{m.}}$, violkasti = $\frac{17}{\text{m.}}$.

Kar zadeva razne svetlobine prikazni, se je že na tanko izštévililo, da v eni sekundi štévalo valov tako le raste: od rudeče svetlobe 478 bilijonov, od zagorl. rumene 505, — od rumene 535, — od zelene 577, — od modre 622, od indige 658, od violkaste 700. Torej se valovi pri rudeči luči naj bolj počasi naraščajo, pri violkasti pa naj hitreji.

Prav lahka si vsak naredí svetlobino mero ali spektrum, če na okroglo ploščico priterdi belega papirja in nanj zarisa koló, ki ga razdeli v 100 delov,

in potem odmeri 12 delcev rudeči barvi

7	„	zagor. rum.	„
13	„	rumeni	„
17	„	zeleni	„
17	delcev	modri	„
11	„	indigo	„
23	„	violkasti	„

Ploščica se natakne na iglo, ter se pred zerkalom hitro suče. Okó ne more razločevati posamesnih barv, ker je 478 bilijonov treslejev v sekundi naj bolj počasnih, katerih se oči še zavejo, ali se jih navzeti morejo. Ves ščep se vidi torej bel. Ako bi bila pa solnčna svetloba prvotna že bela, ne pa sestavljena iz barvinih delov, bi bila vsa narava brez barve; vse stvari bi se vidile svinčeno sive. Jutranja zarja in še celó naše obličje, zarja življenja na cvetečih licih mladostnih, bi enaka bila sivo barvanim podobam in medorezom. Krasna mavrica bi se spremenila v ozek sivkast svetli trak. Zvezde bi prav slabo svetile na sivem nebu. Zarja bi se več ne oblačila v krasnobarvano, cveteče krilo, zagrinjala bi pusto, sivo zagrinjalo po modrem nebu; še celó naj lepši poldan bi imel pogled deževnega vremena ali zimskega časa. Modri stvarnik, ki je vsem stvarém dodelil čudapolno lepoto, jim je še podaril eterično milost, ki ima svoj vir v barvah solnčnih žarkov. Brez njih bi sicer moglo vse rastlinstvo hrane najti, in listki bi varovali sad, ali prijetno zelenje bi bilo vse spremenjeno v velo rujavo barvo vele jeseni.

Šolsko blagó.

Iz slovnice. Zaimek. Janez bere, Jože piše, Tine šteje. Janez, kaj delaš? Jaz berem. Jože, kaj delaš ti? Jaz pišem. Tine kaj pa ti delaš? Jaz štejem.

Koga imenujejo te osebe, in od koga pripovedujejo? Te osebe pripovedujejo in govoré same od sebe. Na mestu katerih besedi se rabi tukaj besedica »jaz«? Besedica »jaz« je tù namesto samostalnega, lastnega imena. Kako pa bi ti dečki (te osebe) govorili sami s seboj, ali eden k drugemu? Rekli bi: Ti bereš, ti pišeš, ti šteješ. Kako bi pa kdo drugi rekel, ako bi hotel povedati, kaj ti dečki delajo, pa bi ne imenoval njih imen? Rekel bi: On bere, on piše, on šteje.

Besede, ki jih stavimo namesto imen, da ne ponavljamo vedno samih imen, jim pravimo zaimki ali zaimena, za to ker jih stavimo namesto imen ali zaimena. Kaj pomenjajo imena: »Janez«, »Jože«, »Tine«?

Te imena pomenjajo osebe, in besedice, ki te osebe namestujejo, to je: »jaz«, »ti«, »on«, (ona, ono) so tedaj osebni zaimki.

Zgledi za vaje v pisanji. Le ta je pošten, kdor storí vse, kar tirja njegova dolžnost. Ako gledaš bolj na dobiček, kakor na dolžnost, ljubiš le samega sebe, ne pa čednosti.

Rosa napaja in poživlja rastline, — dobri nauki pa krepčajo in zlahtnijo mladinsko serce. Nabiraj si zgodaj lepih naukov, in zvesto jih hrani v svojem sercu!

Dobri človek prinaša dobro iz zaklada svojega serca; hudobnež pa snuje hudobno iz svojega malovrednega zaklada; zakaj, s čimur je napolnjeno serce, to kipí pri ustih.

Pamet ne sme biti podobna žitnici, v kateri seme ne raste; podobna mora biti žitnemu polju, katero se obdeluje in donaša bogato žetev.

Dobri nauki staršev in učiteljev so knjige, v katerih naj bi se otroci pridno učili.

»Vera brez del je mervta«, — domoljubje tudi.

Prevzetnost je červ v bogastvu. Kdor je prevzetan, je tudi nevkreten.

Lakomen človek ima velike oči, pa majhen želodec.

Vednosti se ne zajemajo s korcem.

Dopisi in novice.

Iz Ljubljane. G. A. Nedved, učitelj godbe, je zložil osem napevov k slovenskim cerkvenim pesmam, in jih ima že za natis pripravljene. Da bi pa to delo gotovše prišlo na svetlo, vabi g. skladatelj vse preč. g. g. cerkvene predstojnike, učitelje in orglavce, da bi si te napeve obilno naročevali. Cena teh napevov bo, kolikor mogoče, prav nizka. Nadjamo se, da se bodo učitelji, orglavci in sploh prijetli cerkvene godbe in cerkvenega lepega petja obilno zglaševali pri mnogoizurjenem g. skladatelji. Naročilna pisma naj se pošiljajo (frankirana) pod napisom: A. Nedved, c. k. učitelj godbe v Ljubljani.

— „Tovars“ je v 9. listu l. l. dné 1. maja l. 1866. prinesel lepo novo pesem pri sv. maši. Za to pesem sem jaz, kakor je Tovars željo izrekel, zložil napeve za moški ali ženski četverspev. Ti napevi se pri g. Milicu že natiskujejo, in bodo kmali gotovi. *L. Belar.*

— Tudi g. Fr. Gerbec je zložil napeve za sveto mašo (za zgoraj omenjeno „Tovars“^o) z blagoslovom vred v 10 odstavkih za ženski in moški četverspev. Verli g. skladatelj je ravno sedaj v Ljubljani na počitnicah in misli to lepo delo izdati v spomin stoletnice naše kmetijske družbe. Kedar prideta ta dela na svetlo, bomo berž naznanili.

Premembe v učiteljskem stanu.

Postavljeni in prestavljeni so g. g. učitelji in podučitelji: Jožef Krek iz Cerknice na Boh. belo; Peter Gross iz Boh. Bele v Šentvid pri Zatičini za podučitelja; Janez Pezdič iz Boh. Bistrice v Horjul; Janez Mandelc iz Kamnika na Boh. Bistrice; Peter Kapun, bivši učitelj v Ipavi, za deklíškega učitelja v Kamnik. Č. g. Janez Juvan, vodja gl. šole v Teržiču, gre za benef. in kat. v Idrijo; č. g. Anton Fetich - Frankheim, novoposvečenec, pride za kateheta v glavno šolo v Teržič. — G. J. Hudovernik, učitelj v Horjulu gre v Ameriko.

 Pridjan je Kazavec št. 7., 4 strani.

Odgovorni vrednik:
Andrej Praprotnik.

Tiskar in založnik:
Jož. Rudolf Milic.